

ПСИХОТРИЛЕРОМ О ОДНОСУ ЕСЕНЦИЈЕ И ЕГЗИСТЕНЦИЈЕ

(Звонко Карановић, *Кавези*, ЛОМ, Београд, 2013)

Одувек сам мрзео речи.
Речи су решејке.

Звонко Карановић

Након одличне збирке прозаида *Месечари на излејш* (2012), Звонко Карановић (1959) своју књижевност наставља исписивати у сличном облику. И у следећој књизи, *Кавези*, целина се заснива на фрагменту, на препознатљивој микроформи: ради се о кратком прозном тексту који често садржи ликове и радњу, а опет примећујемо и осећајност, сликовитост, језгровитост, ритмичност израза, дакле снажан поетски набој. Реч је, дакле, о жанру прозаиде, врло захвалном облику, а опет недовољно искоришћеном и афирмисаном у српској литератури. Ипак, оно што *Кавезе* значајно разликује од *Месечара*... јесте то што су микроцелине чвршће повезане истим јунацима, јединственом радњом, непредвидљивом динамиком приповедања и сложенијом композицијом. Као што је приметио Владимир Арсенић, ове приче/прозаиде не би могле функционисати ван целине, самостално, за разлику од претходне збирке где је то могуће. И тако се пред нама отвара важно питање о жанру *Кавеза*: да ли је то чвршће повезана збирка кратких прича/прозаида; компресовани роман састављен од четрдесетак неразвијених епизода; поетични предлог за филмски сценарио психотрилер у жанру хорора, или нешто четврто? У сваком случају, пред нама је нешто ново: некакав гранични облик који проширује наше схватање жанрова и књижевности уопште.

Слично као у *Месечарима*... и овде је постављен пролошко-епилошки оквир: кроз неколико почетних и неколико последњих епизода провлаче се виртуелни ликови Птицолике и Жицоликог који обитавају у некаквој надстварности и са стране посматрају, али и пресудно одређују ову нашу, „нижу“, физичку, непосредну стварност. Њихова улога у овој причи је страшна и брутална, а опет и лепа и олакшавајућа, зависи ко и како посматра читаву ствар: наиме, они су анђели смрти који одводе људе против њихове воље ван граница опипљивог света, али их такође и ослобађају „кавеза“ егзистенције. То је једно од важних питања које поставља ова књига: да ли је људска егзистенција благослов или тек „кавез“? Ако је есенција, односно суштина свих ствари, за човека углавном недоступна и несазнатљива, остаје му само егзистенција, појавни, „површински“ свет у којем свакодневно обитава. Јунак и јунакиња који су предмет посматрања Птицолике и Жицоликог доживљавају егзистенцију управо као кавез што гуши њихову осећајност, креативност, слободу, њихов свет идеја, дакле, њихову есенцију.

Ради се о психички лабилном, шизофреном новинару и безнадежно депресивној и суицидној новинарки чију љубавну причу пратимо кроз књигу. Цитат са почетка овог приказа, „Одувек сам мрзео речи. / Речи су решетке“ ми смо приписали Звонку Карановићу јер је он аутор књиге. Али те речи у књизи изговара његов јунак, полудели новинар – бахтиновски речено, аутор појединачне свести својих јунака „уоквирује“ и „надгледа“ сопственом свешћу о целокупном делу. Слично је и са Птицоликом и Жицоликом: ти страшни и леви анђели смрти надгледају и уоквирују свести и судбине новинарског пара. Њихов виртуелни свет сличан је виртуелном свету писца – свако господари на свом подручју деловања. Свако се брине о свом кавезу.

Па ако су речи решетке, онда је и сам језик, логос, рацио, читава људска цивилизација и култура један велики кавез. Један од могућих излаза из кавеза је окретање ирационалном, фантастичном, надреалном, ониричком, такозваним „исклизућима из стварности“, и тога у овој књизи, као и у претходној, има на многим местима. И опет се преплићу животна и уметничка стварност: референце на филм, музику, књижевност су код Карановића неизбежне, али се чини да су овде више него икада подређене целини. Нимало случајно, за наслове појединих епизода користе се наслови егзотичних, али култних филмова: *Eraserhead*, *Невиноси без заштитне*, *Пасје љојогне*, итд. Осим самих наслова, везе које се успостављају између епизода и филмова нису увек лако уочљиве: на пример, у причници „Пасје поподне“ новинар улази у аутобус на линији број 75, а управо је 1975. снимљен истоимени филм, итд. И традиционална књижевност овде је „подмирена“: имамо чак и мртву драгу, али буквално мртву драгу, не метафорички схваћену и представљену. Имамо и мало оперисања кухињским ножем и крвавих трагова на плочицама купатила, као у чувеном класику доброг, старог Алфреда Хичкока. Заправо, много је филмичних елемената у овој књизи: нагли и оштри прелази са кадра на кадар; живописне, упечатљиве слике; мрачна атмосфера, те осећања језе, напетости и тескобе као у неком хорору или психолошком трилеру. За разлику од *Месечара...* где је језик био много метафоричнији, овде су искази више натуралистички, краћи, сведенији и „хладнији“, али опет је атмосфера појединачних епизода као и читаве књиге и те како ишчашена и очуђујућа. Можда је штос баш у томе: о несвакидашњим стварима писати једноставним, обичним језиком. Чини се да је у помоћ позван и добри, стари Кафка.

Занимљиво је колико је Карановић у *Кавезима* доследно пратио поетику жанра психотрилера. Један од важних елемената овог облика је и скривање или преплитање различитих идентитета тако да гледалац или читалац не могу лако открити односе међу ликовима. У том смислу занимљив је лик песника Жака који се први пут појављује када се новинар пробуди у болници након инцидента у редакцији – инцидента узрокованог његовим лабилним психичким стањем. Жак је новинарев пријатељ и његова протутежа: он и даље верује у моћ и улогу поезије у данашњем свету, не одриче се својих идеала, врло је осећајан и пажљив, итд. „Понеле су га емоције“, рећи ће новинар за њега на једном месту, означивши вишак емоција као потенцијалну опасност. Жак је дакле изграђен од општих места: почевши од имена, алузије на чувеног сентименталног песника Жака Превера, преко његовог карактера изразито емотивног идеалисте који је услед излива снажних емоција у стању да пређе границу те уради и неке опасне

ствари. Да би до краја открио Жаков идентитет, његов однос са новинарем и његову улогу у књизи, читалац ће морати пажљиво читати текст, можда и неколико пута. Ту је наравно и елемент скривених намера који је присутан у деловању суицидне новинарке, одлично изражен у неколико повезаних епизода-исказа, обједињених насловом „Циљ“. Последњи од тих исказа гласи: „Имала је циљ, али није знала како да га оствари. / Ипак, циљ ју је некако пронашао. / Блиставо сечиво по њеном телу.“ У стилу пунокрвног жанровског писца, Карановић све време игра на карту интриге и тако у потпуности придобија читаочеву пажњу. То, између осталог, постиже ретроспективним приповедањем где не прати узрочно-последични низ догађаја, већ их распоређује кроз књигу тако да читалац никада није сигуран о чему или о коме се заправо ради. Поред тога, читалац непрестано има осећај да је нешто важно пропустио, неки делић који би му значајно помогао да састави читаву слагалицу. Оваква нарација је додатно обогаћена и усложњена тзв. *Зайисима из срећној дома* где Жак износи различите импресије и сећања; затим новинарским интервјуом са познатим писцем; љубавним писмима, стихованим монолозима, итд. Динамика и тон приповедања мењају се коришћењем различитих приповедача: једног дистанцираног наратора који прати судбине новинарског пара, али и присуством Птицолике и Жицоликог; док с друге стране улоге приповедача преузимају и новинар, односно новинарка. Сви наведени поступци доприносе необичној занимљивости и привлачности овог текста.

У складу са насловом књиге, у *Кавезима* преовлађују затворени, помало и клаустрофобични простори: лифтови, степеништа, болничке собе, канцеларије, купатила, аутобуси, дворишта, барови, итд. Када јунаци и напусте затворен простор, оно што могу да угледају изнад себе је сиво небо из којег ускоро почиње да пада киша. Све време се ствара тежак и тескобан осећај неке егзистенцијалне скучености, безидејности и мртвила. Управо поменута „исклизнућа из стварности“ доводе јунаке у гранична стања где они напуштају добро познате и општеприхваћене оквире те перципирају неке другачије светове. Тако новинар услед коришћења тешких дрога сусреће древног бога Сунца у облику једноноге жабе, док новинарка у лифту доживљава проширење својих чула те њен доживљај стварности постаје сновидан. Наравно, у овом свету се све плаћа, па и протагонисти своја необична искуства плаћају скупо: схизофренијом и депресијом. Досезање суштине ствари доноси са собом дубоко неслагање са појавним светом. Карановић је одличан писац и по томе што је у стању да превазиђе оквире жанра у којем се креће и досегне нешто много више. У случају *Кавеза*, он је досегнуо једну метафизичку димензију у представљању трагичног односа есенције и егзистенције. Његова склоност тамним, меланхоличним тоновима и овде је дошла до изражаја – нишки аутор нам не даје много наде и вере у овакав живот какав живимо. Смисао се, по његовом осећању ствари, налази на неком другом месту.

Ако су речи решетке, онда сваки писац ствара свој кавез којим господари, али сваки писац се и налази у својеврсном кавезу. У кавезу Књижевности, Традиције, Историје... Пред сваким писцем понаособ је задатак да боравак у оваквом кавезу себи учини што пријатнијим и лакшим. Иако је важио за аутора који стоји по страни од званичне књижевности, Звонко Карановић је увек узимао од традиције, али је узимао оно што је по његовом мишљењу било најбоље и најзначајније, и затим то обрађивао

на себи својствен начин. Тако је и у овој књизи: кавез Традиције превазиђен је новим, међужанровским решењима међу којима се издваја интелигентно и инвентивно коришћење елемената жанра психотрилера и хорора. И овде је аутор задржао поетичност и сликовитост свог израза, он је дакле и даље песник, без обзира на његове формалне трансфере. Ту је наравно и богата интертекстуалност и интермедијалност, заштитни знак Карановићевог писма. Једноставно, ово је књига коју ћете вероватно читати више пута, и то је њена најбоља препорука. А ако којим случајем превазиђете окове речи, остаће вам чисте емоције и чисте идеје. А моја емоција и моја идеја могле би се на крају исказати и на овај начин: како од *Кавеза* направити добар психотрилер/хорор филм?